



University of Tehran Press

# Comparative Law Review

Homepage: <https://jcl.ut.ac.ir>

Online ISSN: 2423-3404

Volume: 14, Issue: 2  
Autumn & Winter  
2023-2024

## A comparative study of the scope of the prohibition of assisting or encouraging prohibited activities in global disarmament treaties

Mostafa Fazaeli<sup>1</sup> | Ahmad Reza Tohidi<sup>2</sup> | Mohammad Reza Jahanipour<sup>3✉</sup>

1. Department of International Law, Faculty of Law, Qom University, Qom, Iran. Email: [m.fazayeli@qom.ac.ir](mailto:m.fazayeli@qom.ac.ir)
2. Department of International Law, Faculty of Law, Qom University, Qom, Iran. Email: [Ar.tohidi@qom.ac.ir](mailto:Ar.tohidi@qom.ac.ir)
3. Corresponding Author; Department of International Law, Faculty of Law, University of Qom, Qom, Iran. Email: [jahanipur@gmail.com](mailto:jahanipur@gmail.com)

Article Info	Abstract
<p><b>Article Type:</b> Research Article</p> <hr/> <p><b>Received:</b> 2023/04/08</p> <p><b>Received in revised form:</b> 2023/09/17</p> <p><b>Accepted:</b> 2023/09/27</p> <p><b>Published online:</b> 2023/12/22</p> <hr/> <p><b>Keywords:</b> <i>Prohibited acts, Encouragement or Inducement, Assisting provision, Disarmament treaties.</i></p>	<p>In some disarmament treaties, assisting, encouraging, or inducing prohibited activities is declared illegal. Prohibited activities are actions that States are prohibited from doing according to the disarmament treaty. However, the exact scope of this prohibition is still debated by experts. The basic question is: what is the extent of the prohibition of assist, encouragement and inducement? what its boundaries? For this purpose, the provision of assistance in the five main disarmament treaties has been investigated and two important findings have been obtained by using library data and the application of the analytical descriptive method: First, although the lack of a consensus definition for assistance, encouragement or inducement and the States' lack of interest in explaining the issue in the domestic and international practice, it has led to continuation of ambiguity in the scope of this provision, but this ambiguity also has benefits. Second, the views of the States in the preliminary negotiations and their subsequent practices confirm the narrow interpretation of the assisting provision. Therefore, any action that contradicts the purpose and subject of the treaty and is done knowingly with the intention of facilitating the commission of prohibited acts or incitement to commit them is considered as prohibited assistance or encouragement.</p>
<p><b>How To Cite</b></p>	<p>Fazaeli, Mostafa; Tohidi, Ahmad Reza; Jahanipour, Mohammad Reza (2023). A comparative study of the scope of the prohibition of assisting or encouraging prohibited activities in global disarmament treaties. <i>Comparative Law Review</i>, 14 (2), 913-935. DOI: <a href="https://doi.com/10.22059/JCL.2023.357528.634488">https://doi.com/10.22059/JCL.2023.357528.634488</a></p>
<p><b>DOI</b></p>	<p>10.22059/JCL.2023.357528.634488</p>
<p><b>Publisher</b></p>	<p>The University of Tehran Pres</p>





## مطالعه تطبیقی دامنه ممنوعیت کمک یا تشویق فعالیت‌های منع شده در معاهدات جهانی خلع سلاح

مصطفی فضائی<sup>۱</sup> | احمدرضا توحیدی<sup>۲</sup> | محمدرضا جهانی‌پور<sup>۳</sup>

۱. گروه حقوق بین‌الملل، دانشکده حقوق، دانشگاه قم، قم، ایران. رایانامه: [m.fazayeli@qom.ac.ir](mailto:m.fazayeli@qom.ac.ir)

۲. گروه حقوق بین‌الملل، دانشکده حقوق، دانشگاه قم، قم، ایران. رایانامه: [Ar.tohidi@qom.ac.ir](mailto:Ar.tohidi@qom.ac.ir)

۳. نویسنده مسئول؛ گروه حقوق بین‌الملل، دانشگاه قم، قم، ایران. رایانامه: [jahanipur@gmail.com](mailto:jahanipur@gmail.com)

اطلاعات مقاله	چکیده
<p>نوع مقاله: پژوهشی</p> <p>تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۱/۱۹</p> <p>تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۰۶/۲۶</p> <p>تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۷/۰۵</p> <p>تاریخ انتشار برخط: ۱۴۰۲/۱۰/۰۱</p> <p>کلیدواژه‌ها: اعمال منع‌شده، ترغیب، تشویق، کمک، معاهدات خلع سلاح.</p>	<p>در بعضی معاهدات خلع سلاح، کمک و تشویق یا ترغیب فعالیت‌های ممنوع، غیرقانونی اعلام شده است. منظور از فعالیت‌های ممنوع اقداماتی است که بر اساس معاهده خلع سلاح، دولت‌ها از انجام آن‌ها منع شده‌اند. با این حال، محدوده دقیق این ممنوعیت هنوز مورد بحث صاحب‌نظران است. سعی نگارندگان پژوهش حاضر بررسی این پرسش اساسی است که گستره ممنوعیت کمک، تشویق و ترغیب تا کجاست و چه مرزهایی می‌توان برای آن ترسیم نمود؟ به این منظور، موضوع کمک در پنج معاهده اصلی خلع سلاح بررسی شده و با بهره‌گیری از داده‌های کتابخانه‌ای و کاربست روش توصیفی تحلیلی، دو یافته مهم به دست آمده است: نخست اینکه هرچند فقدان تعریف مورد اجماع برای کمک، تشویق یا ترغیب و عدم اهتمام دولت‌ها به تبیین موضوع در رویه داخلی و بین‌المللی به تداوم ابهام در محدوده این مقررہ منجر شده است، اما این ابهام فوایدی نیز دارد؛ از جمله افزایش آزادی عمل دولت‌ها در همکاری با کشورهای غیرعضو معاهده و اینکه برآیند دیدگاه‌های دولت‌ها در مذاکرات مقدماتی و رویه‌های بعدی آنها، تفسیر مضیق از مقررہ کمک را تأیید می‌نماید. بر این اساس، هر فعلی که با هدف و موضوع معاهده مغایرت داشته باشد و آگاهانه به قصد تسهیل ارتکاب اعمال ممنوع یا تحریک به انجام آنها صورت گیرد، کمک به آن یا تشویق قلمداد می‌شود.</p>
<p>استناد</p> <p>DOI: <a href="https://doi.com/10.22059/JCL.2023.357528.634488">https://doi.com/10.22059/JCL.2023.357528.634488</a></p>	<p>فضائی، مصطفی؛ توحیدی، احمدرضا؛ جهانی‌پور، محمدرضا (۱۴۰۲). مطالعه تطبیقی دامنه ممنوعیت کمک یا تشویق فعالیت‌های منع شده در معاهدات جهانی خلع سلاح. <i>مطالعات حقوق تطبیقی</i>، ۱۴ (۲)، ۹۱۳-۹۳۵.</p>
DOI	10.22059/JCL.2023.357528.634488
ناشر	مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران.



## ۱. مقدمه

معاهدات جهانی خلع سلاح، نه تنها دولت‌های عضو را از درگیر شدن در برخی فعالیت‌ها منع می‌کند، بلکه آنها را از کمک<sup>۱</sup>، تشویق<sup>۲</sup> و ترغیب<sup>۳</sup> دیگران به انجام آن فعالیت‌ها نیز بازمی‌دارد؛ خواه دریافت‌کنندگان کمک یا تشویق، طرف معاهده موردنظر باشند یا خیر. مثلاً در کنوانسیون سلاح‌های شیمیایی، هرگونه کمک یا تشویق یا ترغیب اعمالی که در این کنوانسیون منع شده، به هر طریقی و به هر شخصی تحت هر شرایطی ممنوع شده است (Krutzsch, 2014: 15). معاهده منع سلاح‌های هسته‌ای نیز قویاً هرگونه کمک و تشویق به اعمال ممنوع در معاهده را نهی می‌کند<sup>۴</sup>. البته نه در این کنوانسیون و نه در معاهدات دیگر، تعریف روشنی برای مفاهیم کمک یا تشویق بیان نشده است (Wiebe, 2010: 127)، اما از خلال بررسی مذاکرات مقدماتی کنوانسیون‌ها می‌توان تا حدودی به درک دولت‌ها از این مفاهیم پی برد. در مذاکرات مربوط به معاهده منع سلاح‌های هسته‌ای، دولت‌ها از واژه‌های کمک یا تشویق، شمولیت طیف گسترده‌ای از رفتارها را درک می‌کردند؛ مثلاً بعضی دولت‌ها بر این نظر بودند که انتقال سلاح هسته‌ای یا تأمین مالی فعالیت‌های مرتبط با سلاح هسته‌ای نیاز به منع جداگانه‌ای ندارد، زیرا مفهوم کمک، تشویق یا ترغیب، آنها را نیز دربر می‌گیرد. بعضی دولت‌ها نیز تأکید داشتند که منع کمک یا تشویق نباید به صورت نامحدود در نظر گرفته شود و مواردی مانند حق دولت‌ها بر توسعه، تحقیق و تولید و استفاده از انرژی هسته‌ای برای مقاصد صلح‌آمیز باید محترم شمرده شود<sup>۵</sup>. در تفسیر مواد کنوانسیون سلاح‌های شیمیایی این نظر به‌طور گسترده پذیرفته شده که منظور از کمک، هرگونه حمایت مادی یا معنوی، تأمین مالی، ارائه اطلاعات علمی و فناوری و حتی کمک به پنهان‌کاری فعالیت‌های ممنوع است (Krutzsch, 2014: 60). تعدادی از کشورها پس از تصویب کنوانسیون منع مین‌های ضدنفر، اعلامیه‌های تفسیری صادر کردند که به‌موجب آن صرف مشارکت در برنامه‌ریزی یا اجرای عملیات، تمرین یا سایر فعالیت‌های نظامی مشترک با نیروهای مسلح کشورهای غیرعضو که درگیر فعالیت‌های ممنوع به‌موجب این کنوانسیون هستند، به خودی خود کمک، تشویق یا ترغیب محسوب نمی‌شود<sup>۶</sup>. همچنین ممنوعیت کمک بر اساس معاهدات خلع سلاح باید از ممنوعیت کلی‌تر (اما محدودتر) کمک به یک عمل متخلفانه بین‌المللی تحت حقوق بین‌الملل مسئولیت دولت تفکیک شود. طبق قواعد مسئولیت دولت، دولتی که در

1. Assist

2. Encourage

3. Induce

4. Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons, 2017, art.1(1)(e)

5. ICRC briefing note at: <https://www.icrc.org/en/download/file/93626/assistance-treaty-prohibition-nuclear-weapons-briefing-note-icrc.pdf>6. [https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg\\_no=XXVI-5&chapter=26&clang=\\_en#EndDec](https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXVI-5&chapter=26&clang=_en#EndDec)

ارتکاب فعل متخلفانه بین‌المللی دولت دیگر به او کمک کند، در صورتی مسئولیت بین‌المللی دارد که با آگاهی از شرایط فعل متخلفانه به این کار اقدام نماید و فعل یادشده اگر از جانب خود آن دولت هم انجام شود، فعل متخلفانه بین‌المللی شمرده می‌شود. با این حال، ممکن است دولت دریافت‌کننده کمک، طرف معاهده خلع سلاح نباشد و بنابراین با فعل خودش حقوق بین‌الملل را نقض نکند، اما دولت کمک‌کننده باز هم مرتکب نقض معاهده شده، مسئولیت بین‌المللی پیدا می‌کند. یک کشور طرف معاهده خلع سلاح نباید به هیچ‌کس برای انجام رفتار ممنوع طبق این معاهده کمک کند؛ صرف‌نظر از اینکه رفتار موردنظر برای دریافت‌کننده کمک غیرقانونی باشد یا خیر.

با این حال، محدوده دقیق منع کمک یا تشویق و ترغیب هنوز محل بحث است و یکی از مباحث حساس حقوق بین‌الملل خلع سلاح محسوب می‌شود. این تحقیق مقررۀ کمک را در پنج معاهده اصلی خلع سلاح؛ یعنی کنوانسیون سلاح‌های بیولوژیک<sup>۱</sup>، کنوانسیون سلاح‌های شیمیایی<sup>۲</sup>، کنوانسیون منع مین‌های ضدنفر<sup>۳</sup>، کنوانسیون مهمات خوشه‌ای<sup>۴</sup> و معاهده منع سلاح‌های هسته‌ای<sup>۵</sup>، بررسی می‌کند و با رویکرد توصیفی - تحلیلی در صدد پاسخ به این پرسش است که تعیین گسترۀ منع کمک یا تشویق فعالیت‌های ممنوع تا چه اندازه امکان‌پذیر است؟ فرضیه ما این است که ممنوعیت کمک، تشویق و ترغیب فعالیت‌های ممنوع تا جایی امتداد دارد که فعل یا ترک فعل دولت، آگاهانه و به قصد تسهیل یا مساعدت یا تحریک در انجام یک فعالیت ممنوع طبق معاهده صورت گیرد. در پژوهش حاضر طی دو بخش به بررسی مسئله و اثبات فرضیه پرداخته شده است؛ نخست، مفاهیم کمک، تشویق و ترغیب مورد بررسی واقع شده، سپس مقررۀ منع کمک به نحو تطبیقی در معاهدات خلع سلاح مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته و آنگاه نتیجه‌گیری به عمل آمده است. گفتنی است، طبق اطلاع نویسندگان این سطور، در این خصوص تاکنون اثر مستقلی به زبان فارسی منتشر نشده و در نتیجه مقاله حاضر کاملاً نوآورانه است.

## ۲. مفاهیم

پیش از ورود به بحث پیرامون مقررۀ منع کمک، کنکاشی مفهوم‌شناسانه درباره‌ی واژه‌های کمک، تشویق و ترغیب ضروری می‌نماید تا از این رهگذر امکان دریافت بهتری از مفاد تعهدات مندرج در معاهدات خلع سلاح فراهم گردد.

- 
1. Biological Weapons Convention (BWC)
  2. Chemical Weapons Convention (CWC)
  3. Anti-Personnel Mine Ban Convention (APMBC)
  4. Convention on Cluster Munitions (CCM)
  5. Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons (TPNW)

## ۱.۲. اهمیت تعریف کمک

هیچ کدام از معاهدات خلع سلاح واژه‌های کمک، تشویق و ترغیب را تعریف نکرده یا توضیح نداده‌اند. همچنین این مفاهیم در حقوق بین‌الملل به‌وضوح تعریف نشده‌اند (Nystuen & Casey-Maslen, 2010: 98). با این حال، اظهارات بیان‌شده در کنفرانس‌های مذاکراتی و به‌کارگیری زبان تقریباً مشابه در چند معاهده تسلیحاتی، به شناخت چگونگی تفسیر و درک دولت‌ها از این مفاهیم کمک می‌کند. از مفهوم «کمک» در حقوق مسئولیت دولت نیز می‌توان یاری گرفت<sup>۱</sup>.

طبق قواعد حقوق بین‌الملل عرفی، نقطه شروع در تفسیر معاهدات، حمل اصطلاحات بر معانی متعارف در سیاق متن و در پرتو هدف و موضوع معاهده است<sup>۲</sup>. «کمک کردن» در معنای متداول، یاری، مساعدت یا پشتیبانی از یک فرد، اقدام، فرایند یا نتیجه است. به‌همین ترتیب، «تشویق» به‌طور کلی به معنای تشجیع فرد به انجام یا ادامه انجام کاری با ارائه حمایت و مشاوره است؛ درحالی‌که «ترغیب» به معنای توفیق در متقاعد کردن یا هدایت فرد به انجام کاری است<sup>۳</sup>. در برخی منابع علمی، تشویق و ترغیب به معنای کمک به ظهور عزم شخص برای ارتکاب یک فعالیت ممنوع، از جمله با تحریک یا قول کمک آمده است (Krutzsch, 2014: 67).

مفهوم «کمک» در حقوق بین‌الملل عمومی امری شناخته شده است، زیرا به مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها برمی‌گردد. ماده ۱۶ پیش‌نویس کمیسیون حقوق بین‌الملل ۲۰۰۱ در مورد مسئولیت دولت بیان می‌دارد: دولتی که در ارتکاب فعل متخلفانه بین‌المللی دولت دیگر به او مساعدت یا کمک می‌کند در صورت وجود شرایطی مسئولیت بین‌المللی دارد؛ آن دولت با آگاهی از شرایط فعل متخلفانه بین‌المللی به این کار اقدام کند و فعل یادشده اگر از سوی خود آن دولت هم ارتکاب می‌یافت، فعل متخلفانه بین‌المللی محسوب می‌شد (ابراهیم گل، ۱۳۹۳: ۱۱۳). کمیسیون حقوق بین‌الملل محدوده کمک یا مساعدت را مشخص نکرده است و در واقع، معلوم نیست چه چیزی کمک یا مساعدت محسوب می‌شود (حدادی، ۱۳۹۸: ۱۳). کمیسیون در تفسیر خود از ماده ۱۶ تنها به برخی مصادیق اشاره می‌کند<sup>۴</sup> و بر این معیار تأکید می‌ورزد که کمک یا مساعدت باید موجب تسهیل ارتکاب فعل متخلفانه بین‌المللی از دولت دیگر شود و در ارتکاب آن نقشی قابل توجه داشته باشد<sup>۵</sup>. مفهوم کمک یا مساعدت که در این زمینه به‌کار می‌رود عموماً به‌عنوان گستره وسیعی از فعالیت‌ها تلقی می‌شود (Moynihan, 2016: 8). نکته جالب

۱. ماده ۱۶ پیش‌نویس مواد مسئولیت دولت‌ها برای افعال متخلفانه بین‌المللی مصوب کمیسیون حقوق بین‌الملل، ۲۰۰۱.

۲. مواد ۳۱ و ۳۲ کنوانسیون حقوق معاهدات وین بر همین قواعد تأکید دارد.

3. Oxford English Dictionary, Oxford University Press, 2004.

۴. مانند تأمین مالی فعالیت موردنظر و تأمین آگاهانه تجهیزات لازم برای ارتکاب فعل متخلفانه.

5. ARSIWA, 2001, P. 66

اینکه طبق رأی دیوان بین‌المللی دادگستری در قضیه نسل‌کشی، قاعده تدوین‌شده در ماده ۱۶ بخشی از حقوق بین‌الملل عرفی است (ICJ, 2007: para 420).

برای ادراک بهتر این مفاهیم، بررسی عناصر سازنده آنها لازم می‌نماید. از جهت عنصر مادی باید بدانیم چه نوع رفتاری «کمک، تشویق یا ترغیب» را تشکیل می‌دهد و از بُعد عنصر معنوی، باید آستانه قصد یا آگاهی موردنیاز برای انجام رفتار به‌عنوان نقض مقررۀ کمک مشخص گردد.

## ۲.۲. عنصر مادی

عنصر مادی به انواع فعل یا ترک فعل اشاره دارد که به‌عنوان «کمک، تشویق یا ترغیب» ارزیابی می‌شوند. در چند معاهده خلع سلاح تأکید شده که کمک، تشویق یا ترغیب هر کس به انجام یک فعالیت منع‌شده به هر طریقی ممنوع است.<sup>۱</sup> اصطلاح «به هر طریق»<sup>۲</sup> نشان می‌دهد که «کمک»، «تشویق» و «ترغیب» باید تفسیر موسّع شوند تا شامل هرگونه فعل و ترک فعل گردند. همچنین اصطلاح «هر کس»<sup>۳</sup> بیانگر آن است که این ممنوعیت محدود به رابطه بین دولت‌ها نیست، بلکه شامل بازیگران غیردولتی (افراد یا گروه‌ها) نیز می‌شود. مطابق با قواعد تفسیر معاهده که رجوع به کارهای مقدماتی<sup>۴</sup> را مجاز می‌شمرد<sup>۵</sup>، به سوابق کنفرانس‌های دیپلماتیک برای درک دیدگاه‌های دولت‌ها مراجعه می‌کنیم. در طول مذاکرات مربوط به معاهده ۲۰۱۷ منع سلاح‌های هسته‌ای در میان بسیاری از کشورها این درک وجود داشت که اصطلاحات «کمک، تشویق یا ترغیب» باید به‌عنوان طیف وسیعی از رفتارها در نظر گرفته شود. برای مثال، بنگلادش اظهار داشت که «مسئله کمک ... در معنای گسترده به‌ویژه با عبارت "به هر طریقی" مشخص می‌شود»<sup>۶</sup>. همچنین تعدادی از کشورها بر این عقیده بودند که انتقال تسلیحات هسته‌ای یا تأمین مالی فعالیت‌های مرتبط با تسلیحات هسته‌ای نیازی به ممنوعیت خاصی ندارد، زیرا این رفتار قبلاً تحت پوشش ماده ۱(۱)(ث)<sup>۷</sup> قرار گرفته است.<sup>۸</sup> در جریان مذاکرات، برخی از

۱. از جمله کنوانسیون سلاح‌های شیمیایی، کنوانسیون منع مین‌های ضدنفر و معاهده منع سلاح‌های هسته‌ای

2. any way

3. Any one

4. travaux preparatoires

5. Article 32(a) VCLT.

6. Statement of Bangladesh, 16 Jun 2017 (14th meeting) United Nations Conference to Negotiate a Legally Binding Instrument to Prohibit Nuclear Weapons (UN Conference).

7. TPNW, Art. 1(1): Assist, encourage or induce, in any way, anyone to engage in any activity prohibited to a State Party under this Treaty.

۸. برای مثال پس از تصویب TPNW در ۲۰ سپتامبر ۲۰۱۷، کوبا اعلام کرد که «ترانزیت سلاح‌های هسته‌ای و سایر وسایل انفجاری هسته‌ای از طریق قلمرو تحت صلاحیت کشورهای عضو» و «تأمین مالی هر فعالیتی که برای یک دولت عضو ممنوع است»، فعالیت‌های ممنوع بر اساس ماده ۱(۱)(ث) معاهده هستند.

کشورها تأکید کردند که دامنه این ممنوعیت نامحدود نیست. برای مثال، سوئیس طیف وسیعی از فعالیت‌ها را مشخص کرد که از نظر این کشور از طریق ماده ۱(۱)(ث) منع نمی‌شوند؛ از جمله حق مسلم همه کشورهای برای توسعه، تحقیق، تولید و استفاده از انرژی هسته‌ای برای مقاصد صلح‌آمیز<sup>۱</sup>. همچنین اتریش پس از تصویب معاهده اعلام کرد که «صرف تعلق به یک ائتلاف نظامی با کشورهای دارای سلاح هسته‌ای یا شرکت در مانورهای نظامی با این کشورها، بدون کمک فعال یا تشویق یا ترغیب در انتشار سلاح‌های هسته‌ای، مشمول ممنوعیت ماده ۱(۱)(ث) معاهده نمی‌شود»<sup>۲</sup>. یک مثال واضح از تشویق و یا ترغیب ممنوع بر اساس معاهده منع سلاح‌های هسته‌ای این است که یک دولت علناً از دولت دیگر بخواهد از سلاح هسته‌ای علیه دولت سوم استفاده کند. بیانیه‌های رسمی در مورد لزوم بازدارندگی هسته‌ای، نمونه دیگری از نقض ممنوعیت تشویق یا ترغیب فعالیت‌های ممنوع<sup>۳</sup> است.<sup>۴</sup>

رویه دولت‌ها تحت کنوانسیون سلاح‌های شیمیایی نیز ملاحظات پیش‌گفته را در مورد دامنه مادی «کمک»، «تشویق» و «ترغیب» تأیید می‌کند (Kruttsch, 2014: 67). اکثر کشورهای عضو کنوانسیون منع مین‌های ضد نفر هم اشاره کرده‌اند که ممنوعیت کمک در این کنوانسیون باید به‌طور گسترده تفسیر شود؛ اگرچه برخی از کشورهای عضو، دیدگاه‌های متفاوتی را بیان کرده‌اند.<sup>۵</sup>

در مجموع با توجه به مذاکرات مقدماتی و رویه دولت‌ها در خصوص معاهدات خلع سلاح، بعضی از رفتارهایی که ممکن است مصداق کمک، تشویق یا ترغیب باشند، عبارت‌اند از: برنامه‌ریزی، آموزش یا درخواست از کشور دیگری برای استفاده از سلاح‌های ممنوع؛ صادرات یا انتقال مواد یا فناوری به گیرنده‌ای که از چنین مواد یا فناوری برای تولید سلاح‌های ممنوع استفاده می‌کند؛ تأمین مالی فعالیت‌هایی مانند توسعه، تولید یا ساخت سلاح‌های ممنوع (Maslen, 2021: 35-52). بنابراین، از دیدگاه دولت‌ها محدوده وسیعی از اعمال و فعالیت‌ها می‌تواند در زمره کمک، تشویق یا ترغیب طبق

[https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg\\_no=XXVI-9&chapter=26&clang=\\_en#EndDec](https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXVI-9&chapter=26&clang=_en#EndDec)

1. Statement of Switzerland, 16 Jun 2017 (14th meeting) United Nations Conference to Negotiate a Legally Binding Instrument to Prohibit Nuclear Weapons (UN Conference).
2. Email of Ambassador Thomas Hajnoczi, Austrian Ministry of Foreign Affairs, 1 May 2018.

<sup>۳</sup>. در این مورد، ممنوعیت در اختیار داشتن و ذخیره‌سازی سلاح هسته‌ای

<sup>۴</sup>. بازدارندگی به‌طور کلی یعنی بازداشتن دشمن و رقیب احتمالی از پیش‌دستی در حمله با ایجاد رعب و تهدید به حمله متقابل و متقاعد کردن او به اینکه هزینه‌های احتمالی رفتار وی از منافع آن بیشتر است. بازدارندگی هسته‌ای مبتنی بر پاسخ تلافی‌جویانه ویرانگر هسته‌ای به حمله دشمن است (ساعد، ۱۳۸۶: ۳۳۷).

<sup>۵</sup>. از جمله استرالیا و زیمبابوه، نک:

[https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg\\_no=XXVI-5&chapter=26&clang=\\_en#EndDec](https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXVI-5&chapter=26&clang=_en#EndDec)

معاهدات خلع سلاح ممنوع قرار گیرد که به نوعی اعمالی هستند که با هدف و موضوع معاهده مغایرت دارند، اما فعالیت‌هایی که صرفاً با اهداف صلح‌آمیز انجام می‌شوند از دایره شمول این ممنوعیت خارج‌اند. نکته دیگر اینکه نقض ممنوعیت کمک، تشویق یا ترغیب مندرج در معاهدات خلع سلاح ممکن است صرف‌نظر از انجام یا عدم انجام فعالیت ممنوع، تحقق یابد؛ زیرا معاهدات خلع سلاح، ممنوعیت کمک، تشویق یا ترغیب را به‌عنوان یک تعهد مستقل مقرر می‌کنند. بنابراین، مسئولیت ناشی از نقض مقررۀ کمک در معاهدات، مستقل از وقوع فعالیت ممنوع مطرح می‌شود.

### ۳.۲. عنصر ارتباط

باید بین رفتار مورد بحث و عمل ممنوع (اولیه) رابطه سببیت وجود داشته باشد. پیوند بین رفتار و عمل ممنوع باید به‌گونه‌ای باشد که رفتار موردنظر به‌طور قابل توجهی در ارتکاب عمل ممنوع نقش داشته باشد. درحالی که نیاز به چنین رابطه علی به‌صراحت در طول مذاکرات معاهده منع سلاح‌های هسته‌ای مورد بحث قرار نگرفته، اعلامیه تفسیری تعدادی از کشورها پس از تصویب کنوانسیون ۱۹۹۷ منع مین‌های ضدنفذ در خصوص ماده ۱(پ) بیانگر این است که فعالیت‌هایی که ارتباط سببی با فعالیت‌های منع شده ندارند، فی‌نفسه ممنوع نیستند.<sup>۱</sup>

کمیسیون حقوق بین‌الملل در شرح ماده ۱۶ پیش‌نویس مسئولیت بین‌المللی دولت، وجود رابطه سببیت بین رفتاری که به‌منزله کمک است و فعل متخلفانه بین‌المللی را لازم می‌داند. بر اساس تفسیر کمیسیون، کمک یا مساعدت باید موجب تسهیل ارتکاب فعل متخلفانه بین‌المللی از سوی دولت دیگر گردد و در ارتکاب آن نقشی قابل توجه داشته باشد، حتی اگر برای وقوع آن ضروری نباشد (یعنی حتی اگر عمل متخلفانه بین‌المللی می‌توانست بدون کمک انجام شود).<sup>۲</sup> وقتی رفتار به‌طور قابل توجهی به فعالیت ممنوعه (اولیه) کمک کند یا انجام آن فعالیت را برای فاعل جذاب‌تر نماید (تشویق یا ترغیب)، رابطه سببیت وجود دارد (Moynihan, 2016: 8). با این وصف، مشارکت‌های جزئی یا حداقلی به‌منزله کمک، تشویق یا ترغیب نخواهد بود. اینکه چنین رابطه‌ای واقعاً وجود دارد یا نه باید به صورت موردی ارزیابی شود.

### ۴.۲. عنصر معنوی

در کنار عنصر مادی و رابطه سببیت، عنصر معنوی (ذهنی) نیز در تحقق «کمک» و «تشویق» مهم است. در طول مذاکرات معاهده منع سلاح‌های هسته‌ای، برخی از کشورها به عنصر معنوی موردنیاز ماده ۱(ث) (۱)

1. statements and declarations of Australia, Canada, Czech Republic, Norway and United Kingdom in [https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg\\_no=XXVI-5&chapter=26&clang=\\_en#EndDec](https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXVI-5&chapter=26&clang=_en#EndDec)

2. Yearbook of the International Law Commission, 2001, p.66



اشاره کردند. در مورد درخواست برای گنجاندن یک ممنوعیت مستقل برای اجازه ترانزیت سلاح‌های هسته‌ای، برزیل پیشنهاد کرد آنچه باید ممنوع اعلام شود «اجازه آگاهانه ترانزیت» است.<sup>۱</sup> اتریش در رد گنجاندن چنین ممنوعیت جداگانه‌ای، پیشنهاد کرد که عنصر معنوی لازم برای ماده ۱(۱)(ث) «آگاهی» است؛<sup>۲</sup> با این حال، پس از تصویب این معاهده، اتریش اعلام نمود که «کمک، تشویق یا ترغیب» اشاره به اقداماتی است که کشورهای عضو به «قصد» حمایت فعالانه از فعالیت‌های ممنوعه انجام می‌دهند.<sup>۳</sup>

رویه دولت‌ها در زمینه سایر معاهدات تسلیحاتی حاوی مقررۀ کمک، راهنمایی اندکی در مورد عنصر معنوی ارائه می‌دهد. طبق حقوق مسئولیت دولت، نقض ممنوعیت «کمک» زمانی محقق می‌شود که یک کشور به قصد کمک، تشویق یا ترغیب دولت دیگر به ارتکاب یک عمل متخلفانه بین‌المللی اقدام کند. طبق ماده ۱۶ طرح مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها، دولت کمک‌کننده حداقل باید از قصد کمک‌گیرنده برای شرکت در یک عمل ممنوع آگاه باشد و این همان استاندارد است که در خصوص فعالیت‌های ممنوعه طبق معاهدات خلع سلاح اعمال می‌شود. در واقع، عنصر معنوی زمانی محقق می‌شود که دولت بدانند رفتارشان چنین نتیجه‌ای را به همراه خواهد داشت (Aust, 2011: 192). درحالی که برخی بر اساس تفسیر کمیسیون حقوق بین‌الملل، استدلال می‌کنند که کمک باید به منظور «تسهیل در ارتکاب» ارائه شود (عنصر قصد)، برخی دیگر بر این باورند که حداقل سطحی از آگاهی که در خود مفاد ماده ۱۶ منعکس شده، لازم است (Moynihan, 2016: 11). دیوان بین‌المللی دادگستری نیز در قضیه نسل‌کشی، وجود «علم و آگاهی» را برای تحقق کمک یا مساعدت ضروری می‌داند (ICJ, 2007: para 432).

در مجموع شکی وجود ندارد که عنصر معنوی مورد نیاز در ممنوعیت کمک، تشویق یا ترغیب، زمانی تحقق می‌یابد که این رفتار با «هدف یا قصد» تسهیل در انجام یک عمل ممنوع صورت گیرد و همچنین دولت عضو معاهده «بداند» که رفتارشان کمک، تشویق یا ترغیب کشور دیگر (یا یک بازیگر غیردولتی) برای شرکت در یک فعالیت ممنوعه محسوب می‌شود.

حال پس از ترسیم تصویری نسبتاً روشن از مفهوم کمک، تشویق و ترغیب، نوبت به بحث و بررسی درباره مقررۀ منع کمک یا تشویق در معاهدات مهم خلع سلاح می‌رسد که در ادامه می‌آید.

### ۳. کنوانسیون سلاح‌های بیولوژیک

یکی از ویژگی‌های اساسی خلع سلاح و کنترل تسلیحات، ماهیت بین‌المللی آن است. رسیدن به این آرمان نیازمند روحیه همکاری و فضای تفاهم و گفتگو میان دولت‌هاست که نتیجه آن نیز انعقاد معاهده مبتنی بر

1. Statement made by Brazil on 19 June 2017 (15th meeting) UN Conference.

2. Statement made by Austria on 19 June 2017 (15th meeting) UN Conference

3. Email of Ambassador Thomas Hajnoczi, Austrian Ministry of Foreign Affairs, 1 May 2018

آزادی اراده طرفین یا اطراف مذاکره کننده است (ساعد، ۱۳۸۳: ۶۴). معاهدات مرتبط با خلع سلاح در خصوص سلاح‌های غیراتمی عموماً بعد از جنگ جهانی اول منعقد شدند (بیگزاده، ۱۴۰۱: ۱۱۹۰). کنوانسیون ۱۹۷۲ سلاح‌های بیولوژیک، مهم‌ترین معاهده در خصوص تسلیحات بیولوژیک و میکروبی است.<sup>۱</sup> مطابق ماده ۳ این کنوانسیون، «هر کشور عضو این کنوانسیون متعهد می‌شود که عوامل، سموم، سلاح‌ها، تجهیزات یا وسایل حمل و نقل یادشده در ماده یک را به هیچ وجه، مستقیم یا غیرمستقیم، به هیچ کس انتقال ندهد و به هیچ دولت، گروهی از دولت‌ها یا سازمان‌های بین‌المللی در تولید یا تحصیل آنها به هیچ وجه کمک، تشویق یا ترغیب نکند»<sup>۲</sup>. درحالی که معاهده عدم گسترش، صرفاً کمک به سایر دولت‌ها را ممنوع کرده بود<sup>۳</sup>، کنوانسیون سلاح‌های بیولوژیک کمک به دولت‌ها، گروه‌هایی از دولت‌ها و سازمان‌های بین‌المللی را ممنوع کرد و درواقع اصناف دریافت‌کننده کمک را گسترش داد.

این معاهده در یک دوره چهارساله از ۱۹۶۹ تا ۱۹۷۲ مورد مذاکره قرار گرفت (Bernauer, 1993: 101). در اولین پیش‌نویس کنوانسیون سلاح‌های بیولوژیک که از جانب بریتانیا ارائه شد، مفاد مقررۀ کمک، به معاهده عدم گسترش نسبتاً نزدیک بود<sup>۴</sup>، اما در پیش‌نویس دوم، دامنه فعالیت‌های تحت پوشش این ماده گسترش یافت و کمک به هر «اقدامی برخلاف مفاد این کنوانسیون» ممنوع شد<sup>۵</sup> و نهایتاً در پیش‌نویس سوم، «ساخت یا دستیابی به سلاح‌های بیولوژیک» جایگزین گردید و در متن نهایی معاهده گنجانده شد<sup>۶</sup>. کنفرانس‌های بازنگری که پس از لازم‌الاجرا شدن کنوانسیون تشکیل شده‌اند نتوانسته‌اند محدودیت‌های ارائه کمک را روشن کنند<sup>۷</sup>. این درحالی است که سلاح‌های بیولوژیک حاوی اجزایی هستند که ممکن است در همه‌جا و به صورت طبیعی وجود داشته باشند و این امر تمایز بین کاربردهای صلح‌آمیز و غیرصلح‌آمیز این اجزا را بسیار دشوار می‌کند (Bowman, 2001: 15-16). نکته دیگر اینکه کنوانسیون سلاح‌های بیولوژیک هیچ مکانیزمی برای راستی‌آزمایی پایبندی به مفاد خود

۱. این کنوانسیون که نام کامل آن «منع توسعه، تولید و انباشت سلاح‌های سمی و باکتریولوژیک (بیولوژیک) و انهدام آنها» است در سال ۱۹۷۲ برای امضا مفتوح و در سال ۱۹۷۵ لازم‌الاجرا شد و تاکنون ۱۸۵ کشور به آن پیوسته‌اند

<http://disarmament.un.org/treaties/t/bwc>

2. Biological Weapons Convention, 1972, art. 3.

3. NPT, 1968, Art. 1

4. British Proposal Submitted to the Conference of the Committee on Disarmament, Aug. 18, 1970, CCD/225/Rev.2

5. Communist Draft Convention (Biological) Weapons and Toxins and on Their Destruction, art. III, Mar. 30, 1971, CCD/325/Rev.1

6. Biological Weapons Convention, 1972, art. 3.

۷. از جمله کنفرانس هشتم که سال ۲۰۱۶ برگزار شد، ماده ۳ را جامع برای جلوگیری از هر نوع انتقال دانست و خواستار اقدامات مناسب همه کشورهای عضو برای عدم انتقال مستقیم یا غیرمستقیم مواد ممنوع شد، اما اشاره‌ای به مفهوم کمک یا تشویق نکرد. نک:

Final Declaration of the eighth Review Conference, BWC/CONF.VIII/CRP2, 2016

ندارد؛<sup>۱</sup> با این حال، ماده ۴ مقرر می‌دارد که طرف‌ها باید هرگونه اقدامات لازم را برای ممنوعیت و جلوگیری از استفاده و گسترش سلاح‌های بیولوژیک اتخاذ کنند.<sup>۲</sup> در اعلامیه نهایی ششمین کنفرانس بازننگری، از دولت‌های عضو خواسته شده است قوانینی را وضع کنند که اعمال ممنوع در معاهده را جرم‌انگاری کند.<sup>۳</sup> علی‌رغم این اجماع، بسیاری از قوانین داخلی اجرای این معاهده، حاوی مقرره منع کمک نیستند، بلکه آنها فقط ارتباط مستقیم با سلاح‌های بیولوژیک را جرم می‌دانند، نه ارائه کمک به دولت یا فردی که به دنبال دستیابی به سلاح ممنوعه یا کاربرد آن است؛ برای مثال، قانون ۱۹۷۶ استرالیا تنها این را بیان می‌کند که «توسعه، تولید، انبار کردن، یا تملک و نگهداری سلاح‌های بیولوژیک غیرقانونی است».<sup>۴</sup> قانون ۱۹۷۴ تسلیحات بیولوژیک انگلستان هم صرفاً «توسعه، انباشت، تولید، کسب یا نگهداری عوامل بیولوژیک یا سموم» را جرم‌انگاری کرده است.<sup>۵</sup> قانون جزای اسپانیا نیز ارائه کمک در زمینه سلاح‌های بیولوژیک را جرم‌انگاری نمی‌کند و فقط به موضوع نگهداری، تصاحب و انتقال سلاح‌های ممنوع می‌پردازد.<sup>۶</sup> در مجموع علی‌رغم تغییر در مفاد مقرره کمک در این کنوانسیون نسبت به معاهده عدم گسترش، نگاهی به کارهای مقدماتی، تصویب در نظام‌های داخلی و نمونه‌هایی از رویه دولت‌ها، بینش محدودی در مورد معنای کمک یا تشویق ارائه می‌دهد.

#### ۴. کنوانسیون سلاح‌های شیمیایی

ممنوعیت سلاح‌های شیمیایی به ۱۹۲۵ برمی‌گردد که پروتکل «ممنوعیت به‌کارگیری گازهای خفه‌کننده، سمی، یا سایر گازها در جنگ و استفاده از شیوه‌های نبرد باکتريولوژی به‌تصویب رسید و بنیانی برای اقدام مهم‌تر یعنی تصویب کنوانسیون سلاح‌های شیمیایی شد (نواده توپچی، ۱۴۰۰: ۱۵۱). سلاح‌های بیولوژیک به‌ندرت در مخاصمات مسلحانه به‌کار گرفته شده (Bernauer, 1993: 24)، اما سلاح شیمیایی در جنگ‌های جهانی اول و دوم کاربرد داشته است و ایالات متحده و اتحاد شوروی هر دو سلاح‌های شیمیایی زیادی را در دوران جنگ سرد تولید و انبار کرده‌اند.<sup>۷</sup> شاید به همین دلیل کنوانسیون سلاح‌های بیولوژیک خیلی زودتر از کنوانسیون سلاح‌های شیمیایی به‌تصویب رسید و لازم‌الاجرا شد. تلاش‌ها برای دستیابی به اجماع بین‌المللی در موضوع سلاح‌های شیمیایی به‌کندی پیش می‌رفت (Bernauer, 1993: 25).

1. <https://www.armscontrol.org/factsheets/bwc> (Visited:21/7/2023)

2. Biological Weapons Convention, art.4.

3. Final Declaration of the Sixth Review Conference, BWC/CONF.VI/6, 2006, p. 10

4. [www6.austlii.edu.au/cgi-bin/viewdoc/au/legis/cth/consol\\_act/cwa1976243/s8.html](http://www6.austlii.edu.au/cgi-bin/viewdoc/au/legis/cth/consol_act/cwa1976243/s8.html) (visited:5/9/2022)

5. [www.legislation.gov.uk/ukpga/1974/6/contents](http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1974/6/contents)

6. [www.mjjusticia.gob.es/es/AreaTematica/DocumentacionPublicaciones/Documents/Criminal\\_Code\\_2016.pdf](http://www.mjjusticia.gob.es/es/AreaTematica/DocumentacionPublicaciones/Documents/Criminal_Code_2016.pdf)

7. <https://www.opcw.org/about-us/history>

در پیش‌نویس ۱۹۸۲ که با نسخه نهایی معاهده مطابقت بیشتری دارد، آمده است که «هر دولت عضو کنوانسیون متعهد می‌شود... به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم به کسی یا شرکتی در فعالیت‌های ممنوع‌شده از سوی کنوانسیون کمک یا تشویق یا ترغیب نکند»<sup>۱</sup>. در این پیش‌نویس احتمالاً اولین بار «هر کس» به‌جای هر دولت یا گروهی از دولت‌ها به‌کار رفته است. همچنین در متن نهایی، عبارت «به هر طریق» جایگزین «مستقیم یا غیرمستقیم» شد. حذف کلمه «غیرمستقیم» ممکن است پیامدهایی داشته باشد. برای مثال، پس از تصویب معاهده ۱۹۹۷ منع مین، برخی دولت‌ها اعلام کردند که این مقرر فقط برای «کمک‌های مستقیم» اعمال می‌شود، نه «کمک‌های غیرمستقیم»؛ ازجمله استرالیا به‌صراحت اعلام کرد که واژه «کمک» را به معنای «مشارکت فیزیکی واقعی و مستقیم در هر فعالیتی که از سوی کنوانسیون ممنوع است» تفسیر می‌کند (Maslen, 2005: 92-93).

طبق ماده یک کنوانسیون ۱۹۹۲ سلاح‌های شیمیایی، هر کشور عضو این کنوانسیون متعهد می‌شود که «هرگز تحت هیچ شرایطی اقدام به کمک، تشویق یا ترغیب دیگران به انجام فعالیت‌های ممنوع مطابق این کنوانسیون نکند». این مقرر از دو جهت با مقررات مشابه قبلی متمایز است. اول اینکه دامنه ممنوعیت را گسترش می‌دهد. معاهده عدم گسترش و کنوانسیون سلاح‌های بیولوژیک ارائه یا دریافت کمک برای تولید یا دستیابی به یک سلاح ممنوعه را منع می‌کنند و این درحالی است که کنوانسیون سلاح‌های شیمیایی دولت‌های عضو را از کمک یا تشویق و ترغیب هر فعالیتی که طبق این کنوانسیون برای یک دولت عضو ممنوع شده است، بازمی‌دارد<sup>۲</sup>. دوم اینکه کنوانسیون سلاح‌های شیمیایی نیز چارچوب دولت‌محور معاهده عدم گسترش را کنار می‌گذارد و حتی پیش‌روتر از کنوانسیون سلاح‌های بیولوژیک، دامنه این ممنوعیت را به هر شخص مرتکب فعالیت ممنوع گسترش می‌دهد. بنابراین، مقررۀ کمک این کنوانسیون می‌تواند طیف وسیع‌تری از اقدامات دولتی را پوشش دهد؛ در عین حال، این مقررۀ باز هم معنی کمک، تشویق یا ترغیب را روشن نمی‌کند.

به عقیده بعضی مفسران، کمک در چارچوب این معاهده ممکن است از طریق حمایت مادی، برای مثال، تأمین مواد شیمیایی یا فناوری موردنیاز برای تولید سلاح‌های شیمیایی و همچنین ارائه منابع مالی، فنی، علمی، نیروی متخصص، مربیان نظامی و غیره جهت ارتکاب فعالیت‌های ممنوع یا با حمایت از پنهان‌سازی این فعالیت‌ها باشد. همچنین تشویق یا ترغیب را می‌توان کمک به ایجاد عزم و اراده برای ارتکاب فعالیت ممنوع در نظر گرفت (Krutzsch, 2014: 60-61).

عبارت هر کس<sup>۳</sup> در متن معاهده مبین این مطلب است که هم‌دست دولت عضو که مورد کمک، تشویق یا

1. Basic Provisions of a Convention on the Prohibition of the Development, Production and Stockpiling of Chemical Weapons and on Their Destruction, CD/294, July 21, 1982 (U.S.S.R. version).

2. Chemical Weapons Convention, 1992, Art.1.

3. any one

ترغیب قرار می‌گیرد نه تنها یک دولت بلکه می‌تواند یک سازمان یا شخص حقیقی یا گروهی از افراد صرف‌نظر از تابعیت آنها باشد. همچنین رابطه حقوقی نزدیکی بین بند اول ماده ۱ و بند اول ماده ۷ وجود دارد. بند نخست ماده ۷ مصرح می‌دارد که هر دولت عضو باید مجازات قانونی برای ارتکاب فعالیت‌های ممنوع از سوی اشخاص حقیقی یا حقوقی تحت صلاحیت آن دولت وضع کند.<sup>۲</sup> کمک، تشویق یا ترغیب ممکن است با اقدام مستقیم یا صرفاً با عدم واکنش به فعالیت‌های ممنوع تحقق یابد. کشورهای عضو موظف به ترویج هدف و موضوع کنوانسیون هستند. اگر آنها از عدم پابندی احتمالی یک عضو دیگر مطلع شوند، باید وی را به بازگشت به پابندی کامل به اهداف کنوانسیون تشویق کنند. به‌طور کلی می‌توان گفت عدم اقدام علیه یک رفتار ممنوع می‌تواند به‌خودی خود به‌منزله کمک به آن رفتار قلمداد شود (Kruttsch, 2014: 67-68).

اکثر قریب به اتفاق کشورهای جهان کنوانسیون سلاح‌های شیمیایی را تصویب کرده و متعهد شده‌اند که ذخایر سلاح‌های شیمیایی باقی‌مانده را از بین ببرند.<sup>۳</sup> تصویب جهان‌شمول کنوانسیون سلاح‌های شیمیایی احتمال تعامل ممنوع بین یک دولت عضو و کشور دارای سلاح شیمیایی را تقریباً به صفر رسانده است. در نتیجه، مقررات اجرایی دولت‌های عضو، توضیح اندکی درباره معنای مقررۀ کمک ارائه می‌کنند (Rajah & Dawson, 2019: 621).

## ۵. کنوانسیون منع مین‌های ضدنفر

مقررۀ کمک در کنوانسیون ۱۹۹۷ منع مین‌های ضدنفر، تقریباً واژه به واژه تکرار مقررۀ مشابه در کنوانسیون سلاح‌های شیمیایی است. بر اساس ماده یک کنوانسیون، هر کشور عضو متعهد می‌شود که «هرگز تحت هیچ شرایطی اقدام به کمک، تشویق یا ترغیب، به هر نحوی، به هر کسی برای انجام هر فعالیت ممنوع برای دولت عضو نکند»<sup>۴</sup>. به عبارت دیگر، در پرتو هدف و موضوع این معاهده که «پایان دادن به رنج و تلفات ناشی از مین‌های ضدنفر» است<sup>۵</sup>، کمک «به هر نحو» ممنوع است.

مذاکرات مقدماتی در مجموع نشان می‌دهد که مقررۀ کمک به‌ندرت در جریان مذاکرات منع مین مورد استناد قرار گرفته است. بررسی روند تهیه پیش‌نویس معاهده ممنوعیت مین نشان می‌دهد که قبل از تصویب معاهده، هیچ بحثی در مورد دامنه مقررۀ کمک وجود نداشت (Maslen, 2001: 115)؛ بنابراین، بررسی رویۀ دولت‌ها برای درک دامنه مقررۀ کمک در کنوانسیون منع مین اهمیت بیشتری می‌یابد.

کانادا در زمان تصویب، اعلامیه تفاهمی صادر کرد که طبق آن، «درک دولت کانادا این است که در

2. Chemical Weapons Convention, Art. VII, para. 1(c).

3. <https://www.opcw.org/media-centre/opcw-numbers>(visited:12/10/2022)

4. APMBC, 1997, art. 1.

5. APMBC, preambular paragraph 1.

چارچوب عملیات، تمرین‌ها یا سایر فعالیت‌های نظامی با مجوز سازمان ملل متحد یا به نحوی دیگر مطابق با حقوق بین‌الملل صرف حضور نیروهای کانادایی در مشارکت با نیروهای مسلح دولت‌های غیرعضو کنوانسیون که در فعالیت‌های ممنوعه براساس کنوانسیون شرکت می‌کنند، به‌خودی خود به‌عنوان کمک، تشویق یا ترغیب مطابق با مفاهیم مندرج در ماده (۱) (پ) تلقی نمی‌شود». کشورهای دیگری نیز از این روند پیروی کردند. استرالیا واژه کمک را به معنای «مشارکت فیزیکی واقعی و مستقیم در هر فعالیتی که از سوی کنوانسیون ممنوع شده است» تفسیر کرد.<sup>۱</sup> کشورهای عضو معاهده در اولین کنفرانس بازنگاری در سال ۲۰۰۴ گفتگوهایی در مورد مقررۀ کمک و چگونگی اعمال آن در همکاری‌های نظامی مشترک با کشورهای غیرعضو داشتند که در گزارش نهایی کنفرانس بازتاب داشت.<sup>۲</sup> بریتانیا فعالیت‌هایی همچون برنامه‌ریزی و آموزش دیگران برای استفاده از مین‌های ضدنفر را غیرقابل قبول می‌داند.<sup>۳</sup> عدم عضویت تعداد قابل توجهی از کشورها از جمله برخی قدرت‌های بزرگ<sup>۴</sup> در این کنوانسیون، کشورهای عضو را با چالش ساخت گسترده و پنهان این سلاح ممنوع و همچنین سرمایه‌گذاری در شرکت‌های تولیدکننده آن روبه‌رو کرده است (Maslen, 2001: 124). برای مثال، شورای مشورتی حقوق بین‌الملل نروژ در سال ۲۰۰۱ اظهار داشت که هرچند متن ماده ۱ کنوانسیون حاوی راهنمایی صریح نیست، اما دولت نروژ باید از سرمایه‌گذاری در یک شرکت سنگاپوری تولیدکننده مین خودداری کند، زیرا چنین سرمایه‌گذاری نقض خطرناک کنوانسیون محسوب می‌شود.<sup>۵</sup> در مجموع، این کنوانسیون «کمک، تشویق، یا ترغیب» را تعریف نمی‌کند و کارهای مقدماتی هم به‌طور قابل توجهی معنای آن را روشن نمی‌سازد. با این حال، نمونه‌های رویۀ دولت‌ها، بینش ارزشمندی را در مورد درک متحول جامعه بین‌المللی از این مقررۀ ارائه می‌کند.

## ۶. کنوانسیون مهمات خوشه‌ای

مقررۀ کمک کنوانسیون ۲۰۰۸ مهمات خوشه‌ای<sup>۶</sup> تقریباً تکرار مقررۀ مشابه در کنوانسیون منع سلاح‌های

1. [https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg\\_no=XXVI-5&chapter=26&clang=\\_en#EndDec](https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXVI-5&chapter=26&clang=_en#EndDec)
2. *Final Report*, ¶ 115, APLC/CONF/2004/5 (Feb. 9, 2005).
3. United Kingdom Intervention on Article 1, Standing Committee on the General Status and Operations of the Convention, 16 May 2003, available online at [www.apminebanconvention.org/fileadmin/APMBC/IWP/SC\\_may03/speeches\\_gs/UK\\_Art\\_1.pdf](http://www.apminebanconvention.org/fileadmin/APMBC/IWP/SC_may03/speeches_gs/UK_Art_1.pdf)
4. مانند آمریکا، روسیه، چین و هند.
5. <https://www.regjeringen.no/en/historical-archive/Bondeviks-2nd-Government/ministry-of-finance/tema-og-redaksjonelt-innhold/Advisory-Commission-Documents/Advisory-Commission/id413581/>
- 6 تاکنون ۱۱۰ کشور به این کنوانسیون پیوسته‌اند، درحالی که کنوانسیون منع مین ۱۶۴ عضو دارد. کنوانسیون از سال

شیمیایی است. این کنوانسیون همه دولت‌های عضو را از «کمک، تشویق یا ترغیب هر کس برای شرکت در هر فعالیتی که به موجب این کنوانسیون برای یک دولت عضو ممنوع شده است» منع می‌کند.<sup>۱</sup> ایالات متحده از ابتدا اعلام کرده بود که به این کنوانسیون نمی‌پیوندد. در نتیجه، موضوع تأثیر مقررۀ کمک به همکاری‌های نظامی مشترک، کل فرایند مذاکره را تحت تأثیر قرار داد و از آغاز کنفرانس دیپلماتیک تا روز پایانی مذاکرات، نقطه اصلی اختلاف بود (Maslen, 2010: 552). معاهده منع مین ضدنفر حاوی هیچ ماده‌ای نبود که به صراحت به قابلیت همکاری پرداخته باشد، اما برخی دولت‌ها استدلال می‌کردند که مهمات خوشه‌ای بیشتر از مین‌ها در جنگ منتشر می‌شوند و بنابراین، خطر نقض مقررۀ کمک در این مورد بیشتر است (Maslen, 2010: 550).

استرالیا در قانون داخلی خود کمک به دستیابی یا کاربرد مهمات خوشه‌ای را جرم‌انگاری کرده، اما برای افرادی که در عملیات نظامی مشترک با کشورهای غیرعضو شرکت می‌کنند استثنای گسترده‌ای را در نظر گرفته است. دیده‌بان حقوق بشر، استرالیا را به دلیل تساهل بیش‌ازحد در این موضوع مورد انتقاد قرار داده و از این کشور خواسته است که سیاست شفاف‌تری را اتخاذ کند.<sup>۲</sup> وزیر امور خارجه هلند در پاسخ به این سؤال که آیا مقررۀ کمک، انتقال مهمات خوشه‌ای از طریق خاک یکی از کشورهای عضو را ممنوع می‌کند، نوشت: «انتقال مهمات خوشه‌ای از طریق خاک هلند که در مالکیت طرف ثالث باقی می‌ماند طبق کنوانسیون منع نشده است».<sup>۳</sup> بریتانیا هم اعلام کرد که طبق مقررۀ منع کمک، هیچ الزام قانونی برای ممنوعیت ذخیره یا انتقال مهمات خوشه‌ای خارجی در خاک خود ندارد (Human Rights Watch et al., 2009: 35). از سوی دیگر، مکزیک در نامه‌ای اشاره کرد که انتقال مهمات خوشه‌ای ممنوع است، مگر اینکه چنین اقدامی به منظور انهدام سلاح ممنوعه یا ارائه آموزش در زمینه کشف، پاک‌سازی و انهدام مهمات خوشه‌ای باشد. بلغارستان، بوركینافاسو، اکوادور، لبنان، مالت و زامبیا همگی مواضع مشابهی اختیار کردند (Human Rights Watch et al., 2009: 25).

اینکه سرمایه‌گذاری در شرکتی که تولیدکننده مهمات خوشه‌ای است «کمک» محسوب می‌شود یا خیر، اهمیت زیادی دارد. در قانون‌گذاری داخلی برخی کشورهای عضو معاهده از جمله ایرلند<sup>۴</sup> و لوگزامبورگ<sup>۵</sup>، سرمایه‌گذاری در شرکت‌های مرتبط با تولید مهمات خوشه‌ای منع شده است.

۲۰۱۰ لازم‌الاجرا شد.

[https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtsg\\_no=XXVI-6&chapter=26&clang=\\_en](https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtsg_no=XXVI-6&chapter=26&clang=_en)

1. Cluster Munitions Convention, 2008, art. 1.1.(c)
2. [www.hrw.org/news/2012/08/22/australia-cluster-munitions-law-seriously-flawed](http://www.hrw.org/news/2012/08/22/australia-cluster-munitions-law-seriously-flawed)
3. Letter from Henk Swarttouw, Ministry of Foreign Affairs, 26 February 2009.
4. Cluster Munitions and Anti-personnel Mines Act 2008 [http://www.stopexplosiveinvestments.org/uploads/pdf/ireland\\_legislation.pdf](http://www.stopexplosiveinvestments.org/uploads/pdf/ireland_legislation.pdf).
5. Cluster Munition Prohibition Act 2009, Section 10(4).
6. Loi de 4 juin portant approbation de la Convention sur les armes à sous munitions (3Dec 2008), art

بعضی از مواد کنوانسیون مهمات خوشه‌ای در مورد «قابلیت همکاری»<sup>۱</sup> نیز به دلیل کاهش تأثیر مقررۀ منع کمک مورد انتقاد قرار گرفته است. کنوانسیون مهمات خوشه‌ای در ماده ۲۱ به روابط با کشورهایی که عضو این کنوانسیون نیستند می‌پردازد و از این جهت خود را از توافقات قبلی متمایز می‌کند. بند ۳ این ماده مقرر داشته است که کشورهای عضو و همچنین پرسنل نظامی و شهروندان آنها می‌توانند با کشورهایی که عضو این کنوانسیون نیستند و ممکن است مشغول فعالیت‌های ممنوع برای یک دولت عضو باشند در همکاری و عملیات نظامی شرکت کنند.<sup>۲</sup> تعامل بین این ماده و ماده ۱ نشان می‌دهد که کشور عضو از مشارکت در هریک از فعالیت‌های شرح داده شده در بند ۴ ماده ۲۱ به شدت منع شده، اما در انجام طیف وسیعی از فعالیت‌های خارج از شمول این ماده آزاد است. در حالی که موافقان ماده ۲۱ کنوانسیون مهمات خوشه‌ای، آن را یک ضرورت در نظم جهانی کنونی می‌دانند، منتقدان استدلال می‌کنند که ماده جدید ممکن است مقررۀ کمک را بی‌معنا کند (Human Rights Watch, 2010: 136). کمیته بین‌المللی صلیب سرخ هم ابراز نگرانی کرد که این ماده به دولت‌ها این امکان را می‌دهد که استثنای گسترده‌ای را در قوانین اجرایی داخلی خود وارد کنند و چنین استثنایی ممکن است به اعضای نیروهای مسلح اجازه دهد که مستقیماً در کاربرد، تصاحب، ذخیره کردن و حمل و نقل مهمات خوشه‌ای مشارکت داشته باشند.<sup>۳</sup>

جدول ۱. اشخاص مشمول منع کمک، تشویق و ترغیب در معاهدات خلع سلاح

بازیگران غیردولتی	سازمان‌های بین‌المللی	گروهی از دولت‌ها	دولت دیگر	معاهده یا کنوانسیون
-	-	-	√	عدم گسترش
-	√	√	√	سلاح‌های بیولوژیک
√	√	√	√	سلاح‌های شیمیایی
√	√	√	√	منع مین ضدنفر
√	√	√	√	مهمات خوشه‌ای
√	√	√	√	منع سلاح‌های هسته‌ای

2 1.41

1. Interoperability

2. Cluster Munitions Convention, 2008, art.21

3. Convention on Cluster Munitions: Interoperability and National Legislation—The View of the ICRC, INT'L COMM. OF THE RED CROSS 2 (Sept. 12, 2012), [http://www.icrc.org/eng/assets/files/2012/cluster\\_munitionsinteroperability-icrc-2012-09-12.pdf](http://www.icrc.org/eng/assets/files/2012/cluster_munitionsinteroperability-icrc-2012-09-12.pdf).



## ۷. معاهده منع سلاح‌های هسته‌ای

ماده ۶ معاهده عدم گسترش (ان.پی.تی) تصریح می‌کند که باید معاهده دیگری منعقد شود که اعضایش را به خلع سلاح عمومی و کامل هسته‌ای متعهد کند» (جوینر، ۱۳۹۴: ۴۶). سرانجام در سال ۲۰۱۷ چین معاهده‌ای منعقد شد. معاهده منع سلاح‌های هسته‌ای نگرش‌ها درباره کاربرد سلاح هسته‌ای و مشروعیت آن را تغییر داد، موجب تقویت تعهد کشورها به معاهده عدم گسترش و معاهده منع جامع آزمایش‌های هسته‌ای شده است. این معاهده در ماده ۱ خود فهرست جامعی از فعالیت‌های ممنوع برای کشورهای عضو را تعیین می‌کند، از جمله «توسعه، تولید، ساخت، تملک، در اختیار داشتن، ذخیره‌سازی، انتقال، استقرار، نصب و تهدید به استفاده از سلاح‌های هسته‌ای». همچنین هر دولت عضو را موظف می‌کند هرگز و تحت هیچ شرایطی کسی را در انجام هرگونه فعالیت‌هایی که برای هر دولت عضو ممنوع شده است، به هر طریق، کمک، تشویق یا ترغیب نکند.<sup>۱</sup>

برای کشورهای مجهز به سلاح هسته‌ای، کمک سایر کشورها، نه تنها برای حفظ، بلکه برای مدرن‌سازی زرادخانه‌ها و حتی استقرار عملیاتی آنها در نقاط خاصی از جهان ضروری است (Black-Branch, 2021: 32). در عمل کشورهای دارای سلاح هسته‌ای، با توجه به اینکه مقررۀ منع کمک مانعی برای اثربخشی و مشروعیت ذخایر تسلیحات آنها خواهد بود، احتمالاً از نفوذ خود برای منصرف کردن کشورها از پیوستن به معاهده استفاده می‌کنند.

به‌علاوه، نگرانی‌هایی در میان برخی از کشورهای فاقد سلاح هسته‌ای در مورد شمولیت این مقررۀ وجود دارد، از جمله تأثیر آن بر تجارت‌های غیرمرتبط. در کنفرانس دیپلماتیک سازمان ملل برای تدوین معاهده، هلند خواستار تعریف «کمک»، «تشویق» و «ترغیب» شد. سنگاپور متعاقباً اعلام کرد که این مقررۀ «روشن نیست». متن مقررۀ کمک که در اولین پیش‌نویس معاهده درج شده بود با همان محتوا به تصویب رسید و در سند نهایی گنجانده شد (Kmentt, 2021: 93).

ممنوعیت کمک، شامل اعمال مستقیم و غیرمستقیم می‌شود. بنابراین، تأمین اجزای مهم هر وسیله انفجاری هسته‌ای، حداقل در مواردی که دولت عضو معاهده از قصد گیرنده برای استفاده در سلاح هسته‌ای مطلع باشد مشمول این مقررۀ است. همچنین، درجایی که معلوم است برنامه موشکی کشور کمک‌گیرنده برای حمل سلاح هسته‌ای طراحی شده، ارائه فناوری موشک‌های بالستیک غیرقانونی خواهد بود. برنامه‌ریزی مشترک با یک کشور دارای سلاح هسته‌ای که در شرف آزمایش یا استفاده از سلاح‌های هسته‌ای است در مورد چگونگی و مکان منفجر شدن سلاح، یکی دیگر از موارد بارز نقض است (Black-Branch, 2021: 73-75). بدیهی است دولت عضو معاهده که به یک کشور دارای سلاح

1. Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons (TPNW), 2017, art.1

هسته‌ای اجازه می‌دهد تا تسلیحات هسته‌ای خود را در قلمرو آن دولت مستقر کند، در حال کمک به ذخیره‌سازی و تحصیل سلاح هسته‌ای است. در هر صورت، اجازه استقرار، نصب یا انتشار هرگونه سلاح هسته‌ای در قلمرو یک دولت عضو به صراحت در ماده (۱) (چ) غیرقانونی اعلام شده است.

### ۱.۷. رویه دولت‌ها

طبق یک برآورد، ممنوعیت کمک، تشویق یا ترغیب فعالیت‌های ممنوع طبق معاهده منع سلاح‌های هسته‌ای حداقل از سوی ۳۴ دولت نقض شده است.<sup>۱</sup>

اولین مورد عدم پایبندی، «میزبانی» سلاح‌های هسته‌ای ایالات متحده آمریکا از سوی پنج متحد غیرهسته‌ای ناتو است.<sup>۲</sup> مورد دیگر، میزبانی جزایر مارشال از سایت آزمایش موشکی ایالات متحده در آبسنگ کواجالین<sup>۳</sup> است که به توسعه، نگهداری و تحصیل سلاح‌های هسته‌ای عملیاتی کمک می‌کند. انگلستان و فرانسه هم در حال همکاری گسترده در زمینه مراقبت از ذخایر سلاح هسته‌ای و به عبارت دیگر در جستجوی کمک برای نقض ماده (۱) (الف) معاهده هستند.<sup>۴</sup>

ممنوعیت تشویق فعالیت‌های منع‌شده، به‌ویژه اعضای اتحادیه‌های هسته‌ای را دربر می‌گیرد، از جمله کشورهای عضو ناتو. ناتو در مقدمه سند «مفهوم راهبردی» که در ژوئن ۲۰۲۲ به تصویب سران رسید، خود را متعهد به هدف ایجاد شرایط برای جهانی بدون سلاح هسته‌ای می‌کند، اما تأکید می‌ورزد تا زمانی که سلاح‌های هسته‌ای در جهان وجود دارد، ناتو یک اتحاد هسته‌ای باقی خواهد ماند (NATO, 2022: 1). در این مصوبه تأکید شده است که بازدارندگی، بر اساس ترکیب مناسبی از توانمندی‌های هسته‌ای، متعارف و موشکی همراه با قوای فضایی و سایبری، عنصر اصلی استراتژی کلی ما باقی می‌ماند (NATO, 2022: 6). بنابراین، سند ناتو را می‌توانیم تشویق متحدان به ادامه حفظ سلاح هسته‌ای بدانیم. علاوه بر ناتو، برخی کشورهای دیگر نیز حمایت عمومی خود را از بازدارندگی هسته‌ای گسترده ابراز داشته‌اند؛ برای مثال استرالیا از طریق پیمان امنیتی ایالات متحده، استرالیا، نیوزیلند<sup>۵</sup> (Australian Department of Defence, 2016: 121) و نیز بلاروس، متحد روسیه، از طریق سازمان پیمان امنیت جمعی (International Law and Policy Institute, 2016: 11). مورد دیگر اینکه برخی از شرکت‌هایی که در توسعه و تولید سلاح‌های هسته‌ای فعالیت می‌کنند، مقر یا تأسیسات تولیدی در

1. Nuclear Weapons Ban Monitor, Preliminary Research, 2018, p. 23

۲. شامل آلمان، ترکیه، بلژیک، ایتالیا و هلند. نک: [www.icanw.org/nuclear\\_arsenals](http://www.icanw.org/nuclear_arsenals) (last Visit: 5/4/2023)

3. Kwajalein Atoll

4. Peter Ricketts, "National Security Relations with France After Brexit", RUSI (January 2018). <https://rusi.org/sites/default/files/briefingpaper-france-uk-2017.pdf>

5. ANZUS

کشورهای فاقد سلاح هسته‌ای دارند (Beenes, Snyder, 2018: 11). همه اینها، کمک یا تشویق فعالیت‌های ممنوع بر اساس معاهده منع سلاح‌های هسته‌ای هستند. نکته قابل توجه اینکه اگر یک کشور دارای سلاح هسته‌ای به معاهده ملحق شود و بخواهد به آن پایبند باشد، اما هم‌زمان دولت دیگر را تحت چتر هسته‌ای<sup>۱</sup> خود قرار دهد عملاً معاهده را نقض کرده است. البته دولت تحت چتر هسته‌ای می‌تواند به‌طور آشکار حمایت از سلاح‌های هسته‌ای را رد کند و معاهده را با حسن نیت اجرا کند؛ همانطور که حقوق معاهدات از همه دولت‌ها در مورد هر معاهده‌ای چنین می‌خواهد. علاوه بر این، اعضای یک ائتلاف یا اتحاد هسته‌ای می‌توانند اعلامیه‌های تفسیری مربوط به خود را نیز داشته باشند. همچنین تا زمانی که رزمایش‌ها به سطح کمک یا تشویق به تملک یا استفاده از سلاح‌ها نرسد، هیچ مشکلی برای صرف شرکت در رزمایش‌های نظامی با کشورهای دارای سلاح‌های ممنوع وجود ندارد.

## ۸. نتیجه‌گیری

با بررسی معاهدات و تحلیل داده‌ها شامل کارهای مقدماتی و رویه دولت‌ها، می‌توان به نتایج مشخصی دست یافت: نخست اینکه دامنه ممنوعیت کمک، تشویق یا ترغیب فعالیت‌های ممنوع برای پنج دهه هم‌چنان مبهم باقی مانده و در مجموع تمایلی به تفسیر و تبیین این مقرر در سطح دولت‌ها وجود نداشته است. تهیه‌کنندگان پیش‌نویس‌ها به‌ندرت به‌طور مستقیم به مفهوم «ممنوعیت کمک یا تشویق» پرداخته‌اند و قوانین اجرایی کشورهای مختلف سعی در توضیح معنای آن نداشته‌اند و کنفرانس‌های بازنگری نیز معمولاً به توضیح این مقرره کمکی نکرده‌اند. یکی از محدود موضوعاتی که در این خصوص مورد توجه جدی قرار گرفته، تأثیر ممنوعیت کمک یا تشویق بر قابلیت همکاری بین کشورهای عضو و غیرعضو است. طبیعی است که این ابهام، میزان پایبندی دولت‌ها به معاهدات را کمتر کرده، به آنها امکان دور زدن این مقرر را می‌دهد.

دوم اینکه دولت‌ها از این ابهام برای تطبیق مقرر منع کمک یا تشویق با شرایط درحال تغییر جامعه بین‌المللی استفاده کرده‌اند. این انعطاف‌پذیری هزینه عضویت در معاهدات خلع سلاح را کاهش داده و امکان انطباق تعهدات با منافع ملی را فراهم کرده است. همچنین به کشورهای عضو اجازه داده است تا به عملیات نظامی مشترک با کشورهای غیرعضو ادامه دهند و برای کشورهای عضو آزادی عمل گسترده‌ای فراهم کرده تا تعیین کنند کدام اعمال این ماده را نقض می‌کند. خطر تنش سیاسی داخلی بر سر پیوستن به معاهدات را کاهش داده، به دولت‌ها مجال جلوگیری از تیره شدن روابط با یک متحد مهم نظامی را می‌دهد.

۱. منظور از چتر هسته‌ای، ضمانت یک دولت دارای سلاح هسته‌ای به دفاع از متحد غیرهسته‌ای است. مهم‌ترین نمونه آن چتر هسته‌ای ایالات متحده برای ناتو، ژاپن و کره جنوبی است.

سوم اینکه تفسیر مضیق از مقررۀ منع کمک یا تشویق، ممکن است بر معاهدات فعلی و آتی خلع سلاح و روند جهان‌شمولی آنها تأثیر مثبت داشته باشد. با تفسیر موسع، دولت‌ها ممکن است هزینه‌های امنیت ملی را که با تصویب این معاهدات تحمیل می‌شود، بیشتر از منافع منع سلاح‌های خطرناک ببینند. اگر چنین معاهداتی برای همکاری‌های نظامی مشترک بیش از حد محدودیت قائل شوند، ممکن است از نظر سیاسی نامطلوب قلمداد گردند. بنابراین، حفظ رویکرد انعطاف‌پذیر به قاعدۀ «ممنوعیت کمک یا تشویق و ترغیب» به دولت‌ها اجازه می‌دهد تا در تعقیب اهداف سیاست خارجی خود آزادی عمل بیشتری داشته باشند.

به هر حال، برای تبیین هرچه بیشتر و روشن شدن زوایای مبهم «ممنوعیت کمک یا تشویق» در معاهدات خلع سلاح، هم‌فکری و همکاری جدی دولت‌ها در چارچوب کنفرانس‌های بازنگری هر معاهده ضروری است. همچنین، دولت‌های عضو می‌توانند تفسیر خود را از این مقررۀ اعلام و رویۀ اجرایی مربوطه را در سطح ملی تدوین کنند و دیدگاه‌ها و عملکرد خود را با سایر دولت‌های عضو به اشتراک گذارند.

## منابع

### الف) فارسی

۱. بیگزاده، ابراهیم (۱۴۰۱). *حقوق بین‌الملل*. تهران: نشر میزان.
۲. جوینر، دانیل (۱۳۹۴). *تفسیر معاهده منع گسترش سلاح‌های هسته‌ای*. ترجمۀ علیرضا ابراهیم‌گل و دیگران. تهران: انتشارات خرسندی.
۳. حدادی، مهدی (۱۳۹۷). *معاونت در ارتکاب فعل متخلفانه بین‌المللی دولت در طرح مسئولیت بین‌المللی دولت*، ۲۰۰۱، *مطالعات حقوقی*، ۱۰(۴)، ۳۰-۱.
۴. ساعد، نادر (۱۳۸۳). *فرایند خلع سلاح و کنترل تسلیحات در حقوق بین‌الملل منشور*. *مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی*، ۶۵(۶)، ۸۵-۵۹.
۵. ساعد، نادر (۱۳۸۶). *حقوق بشردوستانه و سلاح‌های هسته‌ای*. تهران: شهر دانش.
۶. کمیسیون حقوق بین‌الملل (۱۳۹۳). *مسئولیت بین‌المللی دولت*. ترجمۀ علیرضا ابراهیم‌گل. تهران: شهردانش.
۷. نواده توپچی، حسین (۱۴۰۰). *رژیم حقوقی خلع سلاح و کنترل تسلیحات*. تهران: انتشارات خرسندی.

### ب) انگلیسی

1. Aust, H. (2011). *Complicity and the Law of State Responsibility*, Cambridge University Press.
2. Australian Department of Defence (2016). "Defence White Paper"
3. Basic Provisions of a Convention on the Prohibition of the Development, Production and Stockpiling of Chemical Weapons and on Their Destruction, CD/294, July 21, 1982 (U.S.S.R. version).
4. Bernauer, T. (1993). The end of chemical warfare, *Security Dialogue*, 24(1), 97-112.

5. Biological Weapons Convention, 1972
6. Black-Branch, J. (2021). *The Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons*. Cambridge.
7. Bowman, S. (2001). *Biological weapons: a primer*. N.Y, Novinka Books.
8. British Proposal Submitted to the Conference of the Committee on Disarmament, Aug. 18, 1970, CCD/225/Rev.2
9. Chemical Weapons Convention, 1993
10. Cluster Munitions Convention, 2008
11. Communist Draft Convention (Biological) Weapons and Toxins and on Their Destruction, art. III, Mar. 30, 1971, CCD/325/Rev.1
12. Convention on Cluster Munitions: Interoperability and National Legislation—The View of the ICRC (2012), Int'l Comm. of The Red Cross 2, [http://www.icrc.org/eng/assets/files/2012/cluster\\_munitionsinteroperability-icrc-2012-09-12.pdf](http://www.icrc.org/eng/assets/files/2012/cluster_munitionsinteroperability-icrc-2012-09-12.pdf). (visited: 17/03/2023)
13. Convention on the Prohibition of the Use, Stockpiling, Production and Transfer of Anti-Personnel Mines and on their Destruction (APMBC), 1997.
14. Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with commentaries, 2001; text adopted by the International Law Commission (ILC)
15. Email of Ambassador Thomas Hajnoczi, Head, Disarmament Department, Austrian Ministry of Foreign Affairs, 1 May 2018.
16. Final Declaration of the eighth Review Conference, BWC/CONF.VIII/CRP2, 2016
17. Final Declaration of the Sixth Review Conference, BWC/CONF.VI/6, Nov. 20-Dec. 8, 2006
18. Final Report, ¶ 115, APLC/CONF/2004/5 (Feb. 9, 2005).
19. [https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtmsg\\_no=XXVI-5&chapter=26&clang=\\_en#EndDec](https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtmsg_no=XXVI-5&chapter=26&clang=_en#EndDec) (last visit 12/1/2023)
20. <https://www.reuters.com/article/us-nuclear-india-usa-factbox/idUSN1816567020061218> (last visited: 7/4/2023)
21. Human Rights Watch et al., *Banning Cluster Munitions: Government policy and practice*, 2009
22. Human Rights Watch (2010), *Meeting the Challenge: Protecting Civilians Through the Convention on Cluster Munitions* at: <http://www.hrw.org/sites/default/files/reports/armsclusters1110webwcover.pdf> (visited: 07/02/2023)
23. ICJ, *Case Concerning Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, Judgment, 26 February 2007
24. ICRC briefing note at: <https://www.icrc.org/en/download/file/93626/assistance-treaty-prohibition-nuclear-weapons-briefing-note-icrc.pdf> (last visit: 25/1/2023)
25. International Law and Policy Institute (2016), "Under my Umbrella", [http://nwp.ilpi.org/wp-content/uploads/2016/08/BP21-16\\_UMBRELLA.pdf](http://nwp.ilpi.org/wp-content/uploads/2016/08/BP21-16_UMBRELLA.pdf).
26. Kmentt, A. (2021). *The Treaty Prohibiting Nuclear Weapons: How it was Achieved and Why it Matters* (1st ed.). Routledge.
27. Krutzsch, W. & Trapp, R. (2014). *The Chemical Weapons Convention A Commentary*. Oxford University Press.

28. Letter from Henk Swarttouw, Ministry of Foreign Affairs, 26 February 2009.
29. Loi de 4 juin portant approbation de la Convention sur les armes à sous munitions (3Dec 2008) ,art 2 1.41
30. Maaïke Beenes and Susi Snyder (2018) *Don't Bank on the Bomb*. Utrecht, the Netherlands: at: [https://www.dontbankonthebomb.com/2018\\_report\\_web/](https://www.dontbankonthebomb.com/2018_report_web/).[https://www.dontbankonthebomb.com/wp-content/uploads/2018/03/2018\\_Report.pdf](https://www.dontbankonthebomb.com/wp-content/uploads/2018/03/2018_Report.pdf).(27/04/2023)
31. Maslen, S. (2001). *Anti-Personnel Mines under International Humanitarian Law: a view from the vanishing point*. Brill.
32. Maslen,S. (2005). *Commentaries on Arms Control Treaties: the convention on the prohibition of the use, stockpiling, production, and transfer of anti-personnel mine and on their destruction*,Oxford.
33. Moynihan, H. (2016). Aiding and Assisting: Challenges in Armed Conflict and Counterterrorism, Research Paper, *Chatham House*.
34. NATO, “NATO 2022 Strategic Concept ”, June 30,2022 at [https://www.nato.int/nato\\_static\\_fl2014/assets/pdf/2022/6/pdf/290622-strategic-concept.pdf](https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2022/6/pdf/290622-strategic-concept.pdf)(29/11/2022)
35. Nuclear Weapons Ban Monitor preliminary research(2018) at: [https://banmonitor.org/files/Nuclear-Weapons-BanMonitor\\_2018.pdf](https://banmonitor.org/files/Nuclear-Weapons-BanMonitor_2018.pdf)(visited:17/03/2023)
36. Nystuen, G. & Casey-Maslen, S. (2010). *The Convention on Cluster Munitions: A commentary*. Oxford: Oxford University Press.
37. Oxford English Dictionary (2004). Oxford University Press.
38. Rajah,T. & Dawson,G. (2019). The Chemical Weapons Convention and the Contribution of the Organisation for the Prohibition of Chemical Weapons to Sustainable Development, *Journal of Conflict and Security Law*,24(3), 617–629
39. Ricketts,P.,(2018)National Security Relations with France after Brexit. at: <https://rusi.org/sites/default/files/briefingpaper-france-uk-2017.pdf>(17/01/2023)
40. Statement made by Austria on 19 June 2017 (15th meeting) UN Conference.
41. Statement made by Brazil on 19 June 2017 (15th meeting) UN Conference.
42. Statement of Bangladesh, 16 Jun 2017 (14th meeting) United Nations Conference to Negotiate a Legally Binding Instrument to Prohibit Nuclear Weapons (UN Conference).
43. Statement of Switzerland, 16 Jun 2017 (14th meeting) United Nations Conference to Negotiate a Legally Binding Instrument to Prohibit Nuclear Weapons(UN Conference).
44. Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons,2017
45. United Kingdom Intervention on Article 1, Standing Committee on the General Status and Operations of the Convention, 16 May 2003, available online at [http://www.apminebanconvention.org/fileadmin/APMBC/IWP/SC\\_may03/speeches\\_gs/UK\\_Art\\_1.pdf](http://www.apminebanconvention.org/fileadmin/APMBC/IWP/SC_may03/speeches_gs/UK_Art_1.pdf)(visited:03/02/2023)
46. Wiebe,V. (2010). Art.1 General Obligations and Scope of Application, in *The Convention on Cluster Munitions: A Commentary*, Nystuen and Casey-Maslen (eds.) 95-138
47. [www.hrw.org/news/2012/08/22/australia-cluster-munitions-law-seriously-flawed](http://www.hrw.org/news/2012/08/22/australia-cluster-munitions-law-seriously-flawed).(visited:12/01/2023)
48. [www.icanw.org/nuclear\\_arsenals](http://www.icanw.org/nuclear_arsenals)(last visit:5/4/2023)
49. [www.legislation.gov.uk/ukpga/1974/6/contents](http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1974/6/contents)(visit:3/1/2023)

50. [www.mjusticia.gob.es/es/AreaTematica/DocumentacionPublicaciones/Documents/Criminal\\_Code\\_2016.pdf](http://www.mjusticia.gob.es/es/AreaTematica/DocumentacionPublicaciones/Documents/Criminal_Code_2016.pdf)(last visit: 18/02/2023)
51. [www.opcw.org/about-us/history](http://www.opcw.org/about-us/history)(visited:10/03/2023)
52. [www.opcw.org/media-centre/opcw-numbers](http://www.opcw.org/media-centre/opcw-numbers)(last visited:1/4/2023)
53. [www.regjeringen.no/en/historical-archive/Bondeviks-2nd-Government/ministry-of-finance/tema-og-redaksjonelt-innhold/Advisory-Commission-Documents/Advisory-Commission/id413581/](http://www.regjeringen.no/en/historical-archive/Bondeviks-2nd-Government/ministry-of-finance/tema-og-redaksjonelt-innhold/Advisory-Commission-Documents/Advisory-Commission/id413581/)(visited:08/02/2023)
54. [www6.austlii.edu.au/cgi-bin/viewdoc/au/legis/cth/consol\\_act/cwa1976243/s8.html](http://www6.austlii.edu.au/cgi-bin/viewdoc/au/legis/cth/consol_act/cwa1976243/s8.html)(last visit:5/4/2023)
55. Yearbook of the International Law Commission,2001